

CRNOGORSKA 2016

Boban Batrićević

In this chronicle the young Montenegrin scientist critically observes the complex social circumstances and events that occurred in Montenegro in the year when we celebrated the jubilee of the restoration of independence.

Pisati hroniku o godini iza nas nemoguće je a ne prišetiti se korifeja historiografije: Euzebija, Grgura iz Tura, Pavla Đakona, Ajnharda, Otona iz Frajzinga, Psela, Popa Dukljanina i drugih marljivih sakupljača činjenica; nekih nepoznatih analista i hroničara koji su nam svojim pergamentima konstruisali sliku o prošlom. Posmatrati u retrovizoru godinu za nama izazovan je posao za ljude koji se bave prošlošću. Jer istoričar nije vičan da anatomski propituje sadašnjost ili blisku prošlost. Tu je njegov zanat nekomotan, bojažljiv, upravo zbog postulata nepristrasnosti. Normalno je da kulturološki stereotipi, sistem vrijednosti i lična percepcija posmatrača odnesu prevagu u odnosu na nivoe

koji se posmatraju. „Sve je u oku posmatrača“, naglasili bi konstrukcionista, pozivajući se malo na Šopenhauera, malo na Ničea, a onda na čitav bataljon sociologa koji forsiraju tezu o „socijalnoj konstrukciji stvarnosti“.

Ovo nije bila sasvim obična godina za naše društvo. Crna Gora je obilježila deset godina od obnove svoje nezavisnosti, a neko me se iz državne administracije sviđela ta okrugla cifra pa je požurio da ovu godinu proglasi i jubilarnom – „hiljadugodišnjicom državnosti“. Argument – „te je godine umro Vladimir Dukljanski“! Prvo i logično pitanje – kako smrt vladara (jedne od svakako najznačajnijih ličnosti u našoj istoriji) i realno posruće Duklje narednih nekoliko decenija, tamo do Vojislava i čuvene Barske bitke iz 1042. godine, može biti datum kojim počinje tradicija državnosti ovoga prostora? O značaju jubileja za „kulturno šecanje“ nacije puno je napisano, obilježavanja i memorijali su u biti ono na čemu počiva zajednička vizija prošlog. Državna administracija zadužena za jubileje nije bila toga svjesna, jer da jeste ne bi i onako krhkoj zajednici tako olako „potrošila“ Vladimirovu ličnost i predstavu o njemu – a on je pak, mogao biti vezivno tkivo naše interkulturalne porodice, figura koja okuplja sve tri crnogorske religije – pravoslavlje, islam i katoličanstvo. Ovom omaškom dati su argumenti dijelu društva koji Crnu Goru ne doživljava svojom matičnom državom da se izrugava tradiciji ovoga prostora, a onda da sebe predstavi kao jedinog pravog baštinka kulta Vladimira Dukljanskoga, odnosno „Jovana Vladimira“ kako ga (ne slučajno!) preimenovala, te privatizuje i kulturološki pokrade procesiju iznošenja njegova krsta, vjerski je unificirajući. I jedan dio društva, mahom diskurzivno nezainteresovan za aktuelne identitetske teme, umočen u melanholiju podgoričke svakodnevice adolescentskog avangardizma, koji na društvenim mrežama vlada „javnim mnjenjem“, pospr davao se s konceptom „1000 godina državnosti“. Nije to naša „subverzivna“, „intelektualna“ i „salonska“ elita iz Bokeške ulice radila

buneći se zbog zloupotrebe Vladimirova lika, vještačkog proizvođenja tradicije ili ne daj bože što se Crnoj Gori istrglo puno decenija državnosti i što arhont Petar više nije taj graničnik čiji pečat potvrđuje činjenicu da ovaj prostor baštini dužu vremensku liniju. Radila je to zato što je njena istorijska svijest skućena u tri posljednja vijeka tzv. Stare Crne Gore i što sve ono prije Petra I Petrovića ne smatra crnogorskom istorijom. Najbolju kritiku te skarednosti dao je Branislav Borozan u jednom svom tekstu, iznijevši argumentovanu hipotezu o tome da Crna Gora ima dužu državotvornu tradiciju i od arhonta Petra, o čemu svjedoči martinićka Gradina. Interesantno je da sve nacije svijeta teže uhvatiti što dublju nit u prošlost, samo naša tradicionalno toliko voli da „rentira“ svoju okolnim zemljama. Ono što je Fernan Brodel zapisao o Francuskoj najbolje svjedoči o značaju kontinuiteta: „Kao da istorija ne seže do najstarijih vremena, kao da preistorija i istorija ne predstavljaju jedan jedinstven proces, kao da naša sela nijesu ukorijenjena u našem tlu još od trećeg milenijuma prije Hrista, kao da Galija nije unaprijed iscertavala prostor u kome će Francuka rasti, kao da prelazak Rajne u petom stoljeću od strane germanskih plemena – malih grupa ljudi ali koje ostaju podalje od Galije i od njenih čarolija a koji će stoga sačuvati svoj jezik – ne predstavlja, poslije toliko vjekova, jednu živu, savremenu crtu (pogledajte Belgiju, jezički prešećenu na dvoje), kao da, u našoj krvi, u našem životu, retrospektivna hematologija ne otkriva sam trag davnih ‘varvarskih invazija’, kao da vjerovanja a i jezici ne dolaze k nama iz tmine vjekova najudaljenije prošlosti.“

Koncept „smrti“ za „rađanje“ državotvornosti sam je po sebi upitan. I uopšte nije crnogorski. Više liči na recepciju kosovske mitologije. Jedna od srećnih okolnosti je ta što se zbilja više ne tiskamo u posljednjih dvjesto godina. Bolje i okrugla, pogrešna hiljadugodišnjica no da su se vodili negdašnjom logikom jednog akademika pa za glavni međaš uzimali Kruse i Martiniće.

Zamislite kako bi zvučalo „10 godina nezavisnosti, 220 godina državnosti“. A tek kakav bi bio logo proslave! Jer je ovaj logo po mnogo čemu neodgovarajući. Na stranu to što njegova autorka pobjeđuje na svim javnim konkursima, od znaka za frižider do znaka za najvažnije državne institucije – kad okvirmo pogledate logo za proslavu hiljadugodišnjice, čini vam se da se radi o ordenu; ako pogledate dublje, u srž one „medalje“, ocrtavaju se četiri ocila. Slučajno ili ne, ostaje istoričarima umjetnosti da razmotre.

Obnova nezavisnosti bila je istorijska nužnost i ispravljanje nepravde, a donijela je sa sobom velikih prednosti. Vraćen je i nacionalni ponos a većina građana oseća se komotnije. Ipak se ta nezavisnost ne čuva kako bi trebalo. Moramo biti svjesni katastrofalne ekonomske politike koju vodimo: na kraju 2016. spoljni dug države Crne Gore premašuje 2 milijarde eura s izrazitom tendencijom rasta. I ove godine smo se dodatno zaduživali i to po kamatnoj stopi od 4% (najrazvijenije evropske zemlje dobijaju kamatnu stopu nižu od 0,5%). Naša primanja i socijalna davanja, funkcionisanje državnih organa i institucija ne može se pokriti prihodima koje ostvaruje zemlja, pa je država primorana da podizanjem kredita, prodajom ili stavljanjem pod višedecenijske zakupe najvažnijih državnih resursa i prirodnih ljepota nadomješćuje nedostatak. Vješti ekonomisti „odozgo“ prostom računicom:

Državni godišnji prihod + prodati ili izdati državni resurs (diskurzivno nazvan investicija) – kamata i rata za podignute kredite = ekonomski rast

uvijek dobiju pozitivnu sliku o napretku naše ekonomije. Suštinski, državna ekonomija stagnira i nazaduje zato što nema jake privrede i industrije, a proizvodne mogućnosti su toliko male da je disbalans uvoz – izvoz na nivou najnerazvijenih zemalja Evrope. Zato je neophodno pravljenje strategije, ozbiljne ekonomske studije o dugoročnom oporavku crnogorske ekonomije,

jer je ekonomija ključni faktor nezavisnosti. Ekonomska situacija direktno utiče na životni standard, a „materijalna civilizacija“ društva na percepciju tog istog društva od strane njegovih članova. Da bi se razvio patriotizam skandinavskoga tipa u nas, treba raditi na poboljšanju životnih prilika pojedinca.

Predvečerje 2016. godine bilo je istorijsko za našu državu. Poziv za članstvo u NATO značio je prvu veću povijesnu spoljnopoličku prekretnicu od vremena Petrovića. Crna Gora se nakon duže pauze kulturološki vraća zapadu, civilizaciji koja je dugo vjekova natapala našu kulturu. Možemo mi o NATO-u kao vojnopolitičkom savezu da mislimo što hoćemo, da kritikujemo i morališemo, izigravamo svjetske ritere socijalističke revolucije antiimperijalizma, ali kao jedna od najmanjih država svijeta moramo voditi pragmatičnu politiku. Istina je da je neprirodno biti ljevičar po ubjeđenjima, a biti za NATO, ali takve su spoljnopoličke okolnosti. Da imamo istorijsko iskustvo i snagu jedne Švajcarske, da smo locirani u Skandinaviji a ne na Balkanu, da smo u kriznim momentima čovječanstva u XX vijeku očuvali državni identitet, ne bi bilo potrebe ulaziti u Ševernoatlantski savez. Živjeli bi svakodnevicu neutralne idile i slivali svjetski kapital u naše banke. Ovako je NATO štit, garant naše nezavisnosti i bezbjednosti, ali i bedem strujama koje ne žele Crnu Goru kao državu. Opredjeljenje za sistem vrijednosti zapadnoga svijeta skupo je koštalo crnogorsko društvo, upravo zbog akcija protivnika NATO-a, zaljubljenika u ruske stepe i tajge, privrženika sibirske toplote i pravoslavne sveslovenske „etike“. Njihovo djelovanje s kraja 2015. godine obilježilo je politički život 2016. Da bismo razjasnili crnogorske političke podjele, procese moramo posmatrati s dva aspekta. Prvi – u Crnoj Gori postoji opravdano nezadovoljstvo među građanima zbog stanja u društvu – visok nivo korupcije što dokazuju aktuelna hapšenja, nesmjernjivost vlasti i slab životni standard. Drugi – dio predvodnika antinatovskog opredjeljenja vješto

koristi to nezadovoljstvo u svojoj anticrnogorskoj politici, tako da ih epitet „opozicionara“ abolira njihove katastrofalne politike. Legitimno je voditi neeuroatlantsku politiku, ali nije legalan način na koji to rade vođe jednog političkog saveza, remeteći javni red i mir podizanjem tenzija zapaljivom retorikom i četničkim marketingom – vaskrsavanjem zloglasnoga 7. bataljona, koji u uniformi „redarske službe“ maršira ulicama Podgorice, salutira tuđoj zastavi i ulazi u crnogorski parlament s tri prsta na grudima. Stvar je još opasnija što znamo da je taj nesrećni savez na posljednjim izborima dobio 20% glasaova, i da na njegovim liderima leži velika odgovornost za stanje u društvu. Umjesto toga svoju mržnju prema vladajućoj partiji počeli su da iskazuju prema institucijama sistema i zakonima države. Oreol „boraca za pravdu“ koji samoinicijativno populistički sebi namiču u njihovoj logici i rezonovanju stvarnosti daje odriježene ruke da od Skupštine Crne Gore, ogledala demokratije u razvijenim zemljama, prave orgiju uličarenja ne mareći za javno iznešenu riječ. Nekad imam ošjećaj da je onaj Kaligulin ljubimac što ga je imperator uveo jednom u Senat korisniji bio za društvo od naših poslanika njihova kalibra. Jer je ta životinja na svojim leđima izgradila mediteransku civilizaciju i najljepše spomenike antike i medievalistike, nosila krše i pomagala čovječanstvu.

Ono što možemo reći da hrabri jeste slučaj da je drugi dio opozicije napravio kakav-takav otklon od radikalne političke akcije, ali nije zakoračao sigurnom stazom euroatlantizma. Interesantno je da je jedna građanska, procrnogrska partija koja je uoči oktobarskih izbora bila glavni opozicioni zagovornik ulaska u NATO, nakon ulaska u predizbornu koaliciju s dvije partije koje su protiv tog članstva, odmah smirila retoriku i podredila je svojim jačim saveznicima, ideološki i programski potpuno različitim. Upravo je u tome ključ neuspjeha crnogorske opozicije da smijeni vlast ovoliko decenija. Suverenističke partije ne

ostaju dosljedne svojemu programu, utapaju se opozicionarskim frazama u antisuverenistički. S porukama o nacionalnom pomirenju, građanskom društvu i rješavanju identitetskih pitanja, a bez čvrste garancije da će sadašnje ustavne odredbe o državnim simbolima, jeziku i ostalim bitnim poljima koja taj dokument reguliše ostati na snazi, ne može se računati na biračko tijelo vladajuće partije. To je na ovim izborima radila samo jedna opoziciona partija (doskorašnja saveznica vlasti) i isplatilo joj se rezultatski. Ostaje da vidimo kako će blizina s „vječitim“ opozicionarima u klupama djelovati na njihovu dalju strategiju.

Političku scenu 2016. godine obilježile su mnoge krize. U januaru smo imali šizmu osamnaestogodišnje vladajuće koalicije. Zatim mutant vladu u sred mandata vlade koja je imala izborni legitimitet, paralisanje državne administracije zbog „kontrola izbornoga procesa“ i opet nepriznavanje sadašnjih izbora od istih ljudi koji su kontrolisali taj postupak. To su neke u nizu paradoksalnosti. Kad su „tvrđi“ opozicionari upozoravali na pogubnost ulaska u vladu „mekših“ opozicionara, ovi drugi su se predstavljali kao legalisti. Nakon fijaska i u toku mandata Vlade izbornog povjerenja, i nakon posljednjih izbora, „mekani“ opozicionari oponašaju „tvrđe“, i ne samo retorički. Dozvoljavanje najradikalnijem političkom savezu u Crnoj Gori, koji u svojim njedrima sabira ravnogorsku doktrinu, da preuzme liderstvo u međuopozicionom djelovanju, najgora je moguća opcija za nekoga ko se bar zalaže za članstvo u EU. Opozicija mora biti svjesna da su oči međunarodne zajednice uprte u nju koliko i u sadašnju vlast. Da svojim djelovanjem utiču na građane. Da njihovu riječ prenose svi crnogorski mediji. Da je na njihovim plećima u Skupštini dobar dio odluka koje se donose. Da svojim radom a ne kritizerstvom treba da se nametne građanima. Da je krajnje neetično organizovati proteste, bojkovati parlament, izrugivati se državnim institucijama a onda na

kraju mjeseca primiti između 1700 i 2200 eura poslaničke plate. Naši bojkotaši obesmišljavaju svaki vid ozbiljnoga protesta i iskazivanja nezadovoljstva. Ne može se glumiti revolucionar a primiti 5 prosečnih zarada na mjesečnom nivou, imati šofer i službeni automobil na kojem bi pozavidio i patrijarh neke pravoslavne crkve. Njihovi „performansi“ i „slobode narodu“ samo su krivljenje onoga što je propovijedao Antonio Gramši u smislu „marša kroz institucije“. Politička elita mora imati ideal britanskoga parlamenta – u skupštini neprijatelji, van skupštine patriote! Jer ne može se opozicionost prema vlasti ispoljavati mržnjom i nepoštovanjem prema državi, kao što se ni sluganstvo prema vladajućoj partiji ne može nazvati patriotizmom.

Duboko podijeljena politička scena prelila se i na međuljudske odnose. Stereotipi lidera i članova partija kao virus se pronose među građanima. Van primorja i Podgorice jedina perspektiva i sadržaj koji se nudi mlađim naraštajima jesu partijski zborovi. U javnom mnjenju stvorene su binarne opozicije u sistemu vrijednosti između onoga što propagira vlast i onoga što propagira opozicija. Konzumeri takvih poruka žive u paralelnim svjetovima, crno-bijelim stvarnostima. Vlast se predstavlja kao zaštitnik države od neprijateljske opozicije. U svojoj ikonografiji i diskursu monopolizovala je sve – simbole, patriotizam, nacionalni naboj, identitet, tradiciju, istoriju, kulturu, 21. maj. U takvoj situaciji opozicija u strahu da ne izgubi svoje biračko tijelo pravi otklon od tih simboličkih činilaca. I to je jedna od grešaka. Dužnost intelektualne i nezavisne scene je da s jedne strane ideju nezavisne Crne Gore brani od njene kompromitacije u dnevopolitičkim potrebama vlasti, a da ogoljava svaku negrađansku i anticrnogorsku manifestaciju opozicije. Ne smije zastava Crne Gore biti plašt na leđima koja krše zakon, isto kao što titula „opozicionara“ ne znači istovremeno isusovsku pravednost. Najvažnije je od svega razlučivati pojmove država – vlast, patriotizam – vlast, institucija – vlast, Crna Gora – vlast.

Jer nijesu ni Nemanje ni Bonaparte, što je rekao veliki pjesnik, uspjele da ugase Crnu Goru pa neće ni promjena vlasti. Ali je zato najvažnije formirati alternativne strukture lojalne građanskoj Crnoj Gori, kao domovini svih koji žive u njoj. Jedan od uzročnika naših realnih strahova svakako je još nedovoljno razvijen crnogorski državni identitet. On je sputavan vjekovima, a onda se posljednjih decenija posredstvom političkih situacija počeo razjedinjavati. Ne znam bolji primjer od floskularnosti današnjih političkih partija – one u troci za glasovima vrše tipičnu bosnizaciju Crne Gore (u smislu državne dezintegracije). Stalno se ističu i potiču razlike – rijetki iznose ono zajedničko, ono što omogućava da se okupimo oko nečega što se zove crnogorsko društvo (odnosno država). Umjesto na interkulturalnosti kod nas se insistira na multikulturalnosti, koja se shvata kao prinudni suživot različitih kultura. A kad se govori o pomirenju niko ne iznosi konkretna rješenja. Da bi se riješili problemi, polazne premise moraju biti jasne – Crna Gora je po Ustavu država svih njenih građana; crnogorsku kulturu i crnogorski državni identitet čine svi njeni narodi bez obzira na vjeru i oni su naši glavni mostovi prema susjednim kulturama – bosanskoj, hrvatskoj, srpskoj i albanskoj. Sve one zajedno dio su svjetske riznice kulture. Stoga je bitno praviti kulturne i identitetske modele bliskim onim u SAD-u koje su mnogo multikulturalnije od nas, a opet imaju dobro riješen model američkoga identiteta i američke kulture, upravo kroz poštovanje države i njene tradicije.

U 2016. godini počeli smo da kušamo plodove euroatlantizma. Sve veća blizina evropskog dvorišta pokazuje snagu poštovanja zakona. Afere iz Budve i ostalih crnogorskih gradova, nesavjesno upravljanje državnim resursima i sl. devijacije dobijaju sudske epilogе. U tom pravcu treba nastaviti i na taj način se vraća povjerenje građana u crnogorske institucije. Takvi iskoraci nijesu bili vidljivi na polju obračuna države s kriminalnim grupama.

Ova godina ostaće upamćena kao godina s najviše likvidacija i ubistava, podmetnutih bombi, prebijanja i pokušaja ubistava. Slučaj da je policijski inspektor bio povezan s mafijom samo nam govori o dubini problema s kojima se društvo suočava. Crne rubrike ispunjavali su i izvještaji o velikom broju saobraćajnih nesreća na našim drumovima. Nevjerovatno veliki broj života je izgubljen. Stanje u saobraćaju možemo posmatrati kao refleksiju stanja u društvu – neke stvari zbilja treba mijenjati. Što se tiče naše medijske scene, ni ona nije za pohvalu. Čini se da nikad kao ove godine medijska scena nije bila ušančenija, prljavija, manipulativnija, naročito u predizbornom procesu. Svaka medijska kuća imala je svoga favorita, činjenična stanja interpretirana su s aspekta ideološkog i interesnog nazora urednika i menadžmenta medija. Sve to ostavlja posljedice na duševno stanje nacije. Toliko bombardovanje spinerskim informacijama u svakodnevi bilo bi previše i za kinesko tržište. Slika rascijepane dinje iz Parlamenta prenešena je na portale, u elektronska i štampana glasila. Neki provladini mediji nijesu još položili ispit novinarske objektivnosti i etike, a neki „nezavisni“ rade po istom kalupu, samo što u prvi plan „guraju“ protivnike vlasti. Baš ti „nezavisni“ nijesu odigrali društvenu ulogu kakvu su morali u veoma senzitivnom momentu za cijelo društvo – oko potencijalnih terorističkih napada! Na stranu neke nelogičnosti koje su se pojavile u čitavom scenariju koji su prikupljanjem dokaza utvrdili državni organi – „nezavisni“ mediji nijesu bili katalizator koji je držao racionalističke pozicije. Za njih kao da Dekart nije postojao. Frustrirani vlašću pošli su u krajnju pristrasnost informisanja tako što su umjesto dekonstruisanja eventualno pripremljenog scenarija od strane vlasti, počeli da ironiziraju potencijalnu opasnost od terorizma! U javnome mnjenju počela se javljati logička anomalija – gotovo svi opovrgatori isticali su nemogućnost izvršenja terorističkoga akta od strane keramičara, ribolovaca, stolara, penzionera, jer su

osobe tih zanimanja privedene zbog sumnje za terorizam. Po njima je, zaključujući po pošalicama koje su sipali na Javnome servisu, za izvršenje terorističkoga akta vjerovatno neophodna akademija Kapetana Dragana, Ramba, legionara Van Dama, američkih „Foka“ ili ruskoga FSB-a. To nikako po njima ne mogu biti penzioneri, vozači, stolari, keramičari. A da ih priupitam – može li baba od 80 godina (u penziji) pokositi minimum 10 osoba u masi od 1000 ljudi ako neprestano puca rafal „fire at will“ skraćenim AK47, npr? Može li!? Može li dijete od 12 godina ući u neki tržni centar opasano dinamitom i raznijeti pedeset ljudi u radijusu eksploziva? Ne, a? Bješe li se ubica iz Nice policiji predstavio kao „vozač sladoleda“? Bješe li ono Tito mašinbravar – a bog zna koliko je glava skinuo u međuratnome periodu dok je radio za NKVD. Mašinbravar. A stolar? Pa nemojte mi reći da niste čuli za neoženjenog (!) tridesetogodišnjeg stolara koji je svojevremeno pokušao atentat na Hitlera. Za najčuvenijega stolara poslije Josifa iz Biblije – Georga Elzera! Stolara. Ironičan stil koji provijava, samo je odgovor na stil koji su naši „dekonstrukcionisti“ koristili kad su među građanima umjesto racia propovijedali opštu apatiju, koja se u ovakvim okolnostima lako infiltrira u svijest. I opet je neophodna distinkcija pojmova: terorizam nije isto što i „namješteni scenario“; terorizam ≠ borba za vlast; terorizam ≠ specijalna obuka. Po svim statistikama koje rade bezbjednosne agencije upravo su pripadnici profesija koje su navedene najčešći izvršioци terorističkih akata. Pa i đeci je jasno da među osobama koje su uhapšene prvi dan, izuzev bivšega šefa srpske žandarmerije, nema kadrih da kidnapuju premijera i njegove ministre. Ali da izazovu incident, ubiju, bace bombu ili Molotovljev koktel, naprave zabunu i paniku, razjare protestante koji su se trebali okupljati u velikom broju na javnom mjestu, bilo je itekako sposobnih. Umjesto ovih krimi i triler epiloga i potencijalnih situacija, važnije je dalja razmatranja izdizati na viši nivo. Nikad mi

nećemo dobiti dokaz da zvanična Amerika ili Rusija stoje iza određenih događaja u svijetu, naročito krvavih. Ali nam zdravo-razumsko razmišljanje dozvoljava da pitamo – odgovara li ruskoj spoljnoj politici u njenoj konfrontaciji s NATO-om građanski rat u Crnoj Gori? I da odgovorimo – odgovara. Isto kao što joj odgovara onaj u Ukrajini. A to nam dodatno potvrđuju neki ruski zvaničnici svojim izjavama. Liči ovo na 1948. godinu, u pravu su neki, ali samo po ruskoj propagandi, jer ne vidim da ijedan rusofil završi na Golome otoku. Ista matrica etiketiranja, isti propagandni materijal, ista šema informisanja, ista patetika antiimperijalizma uperena je protiv zagovornika članstva Crne Gore u NATO, samo što umjesto socrealističkih plakata na kojima stoji Tito s okrvavljenom šekikom i dolarima umjesto ženica imamo fejsbuk fotomontaže (znatno lošijega kvaliteta) crnogorskih zvaničnika; umjesto letaka – proruske portale; umjesto komunističke internacionale – svjaslavjansku pravoslavnu ideologiju i umjesto svetoga Staljina – imamo svetoga Putina.

U godini koja je za nama visok stepen ispolitizovanosti čitavoga društva i konsekvenci koju ona nosi najkristalnije možemo videti na slučaju jedne naučne polemike. Naučne spolja, debelo ispolitizovane iznutra od strane jednog dijela polemičara. Radi se o raspravi povodom spornoga *Rječnika crnogorskoga narodnog i književnog jezika* u izdanju Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, koja je nekoliko mjeseci potresala crnogorsku javnost. S ove distance, stvari su postale jasnije. Nakon izlaska Rječnika njegovi autori su slavodobitno najavili da se radi o najvažnijem kulturnom projektu u crnogorskoj istoriji. Adnan Čirgić, prvi je taj Rječnik izložio stručnoj, naučnoj i obimnoj kritici, argumentovano dokazujući da se radi o teškom naučnom promašaju. Čitava javnost je ćutala i više od mjesec dana. Niko se nije ozbiljnije osvrnuo na taj prikaz, većina je apatično mislila da se radi o ličnom sukobu na

relaciji Adnan Čirgić – Tatjana Bečanović (koja je u tome trenutku bila predsjednica Savjeta za izradu Rječnika). Nikoga nije zanimalo to na što je naš značajni filolog upozoravao – na skardnu metodologiju, na lingvističke promašaje, na kidanje crnogorske tradicije i svodenje njene istorije, jezika i književnosti na potonja dva vijeka, na siromašan korpus odabranih djela, na nenaučni pristup itd. I ta bi sadržajna kritika ostala mrtav megabajt na internet memoriji, da se Jelena Šušanj u svojoj lingvističkoj kritici Rječnika nije osvrnula na objašnjenja odrednice – Albanac. Malo je trebalo da se u polemiku uključi predstavnik albanskoga naroda u crnogorskoj Skupštini, pa je rasprava dobila opšti karakter. Od CANU i tvoraca Rječnika nije dobijen nijedan kontraargument iz domena struke, već su se njihova saopštenja svodila na diskvalifikaciju sagovornika i relativizovanje očiglednih propusta. U međuvremenu su isplivale nove sporne odrednice koje su se ticale Bošnjaka i muslimana, pa su se u raspravu uključile sve političke partije. Tu dolazimo do raskršća: politika i nauka. Imali smo tri strane polemike – jednu koja je iznosila argumente, konceptualizovala pitanja i stručno kritikovala Rječnik (ovđe možemo svrstati i predstavnike manjinskih naroda u Skupštini); drugu, koja je ili ćutala ili diskurs prenosila u vode politike, pravdajući svoje greške opozicionošću predsjednice (i ne samo nje) Savjeta za izradu Rječnika i treću koja je pokušavala politički profitirati – ostale političke partije. Tu isplivava dubinska i strukturalna kriza u kojoj se crnogorsko društvo nalazi, o čemu je već pisano u ovom tekstu – pozicionost ili opozicionost – omogućavaju pojedincima da za svako kršenje načela, zakonskih ili moralnih imaju politički adut. Ako je opoziconar, a grešan, onda nije on grešan nego mu je to namjestila vlast. Ako je vladajući, onda nije on grešan nego je to radio da spasi državu. Koliko god predsjednica Savjeta bila opoziciona, njena je politička pripadnost nije kandidovala za kardinalne greške koje je s kolegama napravila. Ne

zaboravimo te kolege, jer nije ona sama radila taj projekat. Ova polemika morala bi biti nauk svima koji žele da se bave naukom, da kad uđu u svijet nauke, zaborave političku pripadnost jer ih ona ne može zaštititi od grešaka koje načine. Nauka nije politika pa da trpi kompromisna rješenja. Tokom polemike smo zbog miješanja političke javnosti mogli steći dojam da su problematične samo odrednice koje se odnose na Albance, Bošnjake i muslimane, pa su se javili neki „pomiritelji“ iz opozicije koji su tražili da se ti termini isprave, a Rječnik ostane ovakav kakav jeste. A on je (bio) nakaradan u svakome pogledu. Počevši od metodologije, nevjerovatnih propusta iz svih oblasti, a završivši s ekaviziranjem crnogorskoga jezika i amputiranjem nekoliko vjekova naše baštine. Ostaće zabilježeno da je nacionalna akademija (nezvaničnim) povlačenjem Rječnika konačno dala doprinos našoj interkulturalnosti i multikonfesionalnosti, pa se povlačenje Rječnika može smatrati kapitalnim izdavačkim poduhvatom CANU. Ipak, ostaje i bojazan da bi nauka u ovome slučaju posrnula da su kojim slučajem najspornije odrednice bile korektno unešene u Rječnik. Lingvistička i leksikografska kritika ostala bi interesantna samo uskom krugu naučnika. Izgleda da smo prezavisni od politike.

Pored svih ovih teškoća 2016. godine bilo je lijepih trenutaka. Naša država imala je veliki broj predstavnika na Olimpijskim igrama koje su održane u Rio de Žaneiru, proporcionalno broju stanovnika, najviše na svijetu. Nije bilo medalja, ali je bilo predivnih scena za nacionalni ponos. Naši olimpijci proglašeni su za najljepše obučeni tim na otvaranju Olimpijskih igara, a ako znamo da je taj prenos uživo gledalo preko milijardu ljudi širom planete, moramo zaključiti da je to bila odlična reklama za zemlju koja poslije pauze od 90 godina počinje stvarati nacionalni brend. Fudbalska reprezentacija nas je vratila na stadion, „Ajmo Crna Goro“ ponovo se pjeva Podgoricom, ali i reprezentativne selekcije iz ostalih sportova rade sjajan posao. Kad je

navijanje za nacionalne selekcije Crne Gore u pitanju volio bih razmotriti još jedan domaći fenomen. Prije toga moram citirati čitav jedan Hantingtonov pasus iz njegove izuzetne knjige *Američki identitet*: „U fudbalskom meču između Meksika i SAD održanom u februaru 1998. u okviru Zlatnog kupa, 91.255 fanatičnih navijača bilo je utopljeno u more ‘crvenih, bijelih i zelenih zastava’; oni su negodovali kad je izvođena ‘Zastava sa treperavim zvijezdama’; oni su gađali američke igrače ‘otpacima i čašama za vodu, pivo ili još nečim gorim’; oni su bacali ‘voće i limenke piva’ na nekolicinu onih koji su pokušavali da podignu američku zastavu. Taj meč nije se odigravao u Meksiko Sitiju već u Los Anđelesu. ‘Nešto se loše događa kada ne mogu da istaknem zastavu u vlastitoj zemlji’, komentarisao je neki američki navijač (...) ‘Utakmica u Los Anđelesu nije utakmica na domaćem terenu za Ameriku’, složio se reporeter lista ‘Los Angeles Times’.“ Hantingtonov slučaj neodoljivo me podsetio na jednu rukometnu utakmicu s proljeća 2016. godine, i ne samo na nju, koja se igrala u Baru između Crne Gore i Rusije, kad je navijačka grupa iz toga grada organizovano navijala protiv reprezentacije zemlje u kojoj su rođeni njeni članovi, zemlje će su njihovi korijeni. Pitanje koje se nameće iz ovoga fenomena jeste zapravo ovo: na kakvim je to temeljima postavljen crnogorski identitet kad je moguće da se dobar dio crnogorskih građana oseća kulturološki i identitski bliskijim s ruskim nizijskim krajolicima no s obroncima Rumije?

Posebno zanimljiv prikaz iz 2016. godine zaslužuje pitanje statusa jedne komšijske pravoslavne crkve koja je ovde kod nas igrom istorije i ironije postala najsnažnija (vjerska) institucija. Neprirodno je i pravno upitno po svakom parametru funkcionisanja moderne države, a istovremeno i u suprotnosti s istorijskim iskustvom istočnog hrišćanstva, da se na njenoj suverenoj teritoriji nalazi pod ingerencijom nematične crkve veliki dio njene površine, ali izuzetno realno i prisutno. Kad je s jeseni

2015. najavljeno rješavanje njenoga statusa svi smo se ponadali da će se u godini desetogodišnjice nezavisnosti to pitanje riješiti. Izgleda ipak da je njen primus i dalje dobro uvezan s našim vlastima, a da su djelovi te naše vlasti više bogobojažljivi no što bi trebalo. Ili kako je lijepo zapazio češki akademik i historičar František Šištek: „Crna Gora u sadašnjosti funkcioniše kao neka vrsta mučnog saveza nekoliko ‘neofeudalnih’ klanova koji su se domogli kontrole nad različitim komadima crnogorske ekonomije i političkih institucija (...) Uprkos povremenim gorkim kritikama i privremeno hladnim odnosima između“ crkve i vladajuće koalicije, „crnogorska eparhija SPC koju personifikuje Amfilohije uspješno djeluje kao jedan od ovih moćnih klanova čiji interesi moraju biti uzeti u obzir.“ Ta je crkva najveći protivnik crnogorske države, crnogorske multikonfesionalnosti i sekularnosti, kaštel klerikalističko-pandržavne ideologije ševernoga nam sušeda, galvanizator četničke misli i generator najmračnijih fašizoidnih poriva. A 2016. godine više se bavila politikom nego vjerom – njen čelnik se aktivno uključio u anti NATO kampanju i komentarisanje aktuelne političke situacije. U jednoj crkvi u Grblju njeni sveštenici održali su ovoga ljeta pomen ratnome zločincu iz Drugoga svjetskoga rata – Dragoljubu Draži Mihailoviću. Vlasti na to nijesu reagovala. U ozbiljnim evropskim državama svako javno šecanje na ratnoga zločinca bilo bi kažnjeno, naročito zbog remećenja javnoga reda i mira i izazivanja i raspirivanja međunacionalne mržnje. Ovoga decembra crkva će u objektu nazvanom Hram Hristova vaskrsenja organizovati i „svečanu akademiju“ (Oh, kako to gordo zvuči!) povodom obilježavanja 98 godina od „ujedinjenja“ Crne Gore i Srbije na Podgoričkoj skupštini 1918. I državni organi ponovo ćute. Bilo bi zanimljivo videti kako bi reagovalo francusko tužilaštvo da se njemačka manjina nastanjena u Francuskoj drzne da proslavi „ujedinjenje“ Njemačke i Francuske iz 1871. ili 1940. godine.

Nego, tom „akademijom“ biće zatvoren lanac njihovih proslava jubileja u toku ove godine – jer su sličnim akcentima podvukli i oskrnavili 100 godina Mojkovačke bitke.

Djelovanje te crkve treba posmatrati i dubinski – zbog opozicionarskog diskursa „na terenu“ ona je postala dio „subverzivne i kritičke“ misli. Veoma dobrim marketingom zauzela je pozicije nečega što se u urbanoj kulturi naziva „alternativnim“ – u cijenama pristupačnim kafanama nazvanim „duhovni centri“ organizuju se rok svirke i gostujuća predavanja „eminentnih“ stručnjaka – u saradnji s njihovom Maticom koja je između ostalog postala podgorički orijentir, rasadnik i distributer crkvenih i popularnih monografija, veoma vješto vrši povratak istorijskih mitova u svijest mlađih naraštaja. Mitropolit koji leži u čunu, mitropolit koji s golišavim mladićima u januaru bača krst u Moraču, mitropolit koji priča viceve, samo su neke od zakonitosti modernoga PR-a koji se primjenjuje. A sve se to nepovratno odražava na crnogorsku kulturnu istoriju, jer se iza tih, naizgled naivnih i spontanih, praksi dešava totalna kulturna devastacija naše baštine. Prilikom restauriranja sakralnih spomenika monopolizovanih od strane ove crkve, dograđivanjima i „konzervacijom“ uništava se „kulturno šecanje“ ovoga prostora, nestaju tragovi više no hiljadugošnje tradicije dukljanskoga tipa graditeljstva, koji se sve do XX vijeka održavao u jednoj formi graditeljstva koju je čuveni Pavle Mijović nazvao „crnogorsko recentno graditeljstvo“. Oni koji prvi put kroče u te prekrečene i prerađene bogomolje, bez predznanja iz škola, ne mogu znati o kakvoj je krađi šecanja riječ. Da ne govorimo o crkvama u kojima se preko starih fresaka pojavljuju motivi iz dnevne politike ili veoma bliske prošlosti. Uz to moramo navesti i podizanje novih bogomolja – ogromnih, izuzetno arhitektonski ružnih, tro-lisnih crkava (nazvanih hramovi), koje nemaju nikakve tradicije na crnogorskom prostoru, a planski potpuno odudaraju i od krajolika na kojima se podižu i od crnogorske arhitekture. Ove

godine crnogorske vlasti dozvolile su osvještavanje još jednog „kosmičkog“ objekta, „Hrama Sv. Jovana Vladimira“. Ovđe su import kultura, netradicionalno graditeljstvo, umjetnički kolonijalizam i fabrikovanje i iskrivljavanje istorije dostigli vrhunac. Prvo samo ime objekta – „Sv. Jovan Vladimir“ je pogrešno. To izgleda nije znao predsjednik Crne Gore a ni cijela Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, jer su i oni rentirali to pogrešno ime na skupu koji su otvorili, odnosno organizovali. O tome je izvrsnu analizu dao Aleksandar Radoman, u kojoj je razobličio namjere stavljanja prefiksa Jovan ispred Vladimir te između ostalog istakao: „Ako je zaista cilj obraćanja Predsjednika bio želja da se priča o Vladimiru smjesti u naučne okvire, onda Predsjednikovo imenovanje dukljanskoga vladara kao ‘Svetoga Jovana Vladimira’ možemo smatrati možda neopreznim gafom. U protivnom bi se moglo pomisliti da se Predsjednik baš i ne drži principa koje promovise (naučnu objektivnost na početku njegova izlaganja – B. B.). S druge strane, treba li se pitati je li CANU skupom posvećenim Sv. Vladimiru pokušala napraviti otklon od politike bivšega predsjednika Đurovića ili je isticanjem u naslovu imena ‘Sveti Jovan Vladimir’, očito primjerenijega kakvom crkovnom saborovanju nego naučnoj konferenciji najviše naučne institucije, nastavila putem kojim sigurno korača od 90-ih godina.

Između kulta Svetog Vladimira i kulta Svetoga Jovana Vladimira nije riječ tek o jezičkoj nijansi, već o suštinskom prihvatanju ne samo jedne od verzija kulta, autentične ili uvezene, već i različitih vizija crnogorskoga društva, one koja je utemeljena na autentičnim sadržajima naše duhovne kulture i afirmiše najbolje tekovine natkonfesionalnoga nasljeđa ili one druge, fabrikovane izvan Crne Gore, u kojoj za drugost ‘ni misliti ne treba’ a čiji su totemi već posađeni na vrhu Rumije i na Topolici. Opredijelimo li se kao društvo za ovu drugu, narativ o suživotu i multikulturalnosti generacijama koje dolaze

ostavićemo samo u formi predanja.“ Koliko je Crna Gora Nikole Petrovića ipak neke stvari znala bolje od nas govori nam podatak da je početkom XX vijeka bilo osnovano društvo „Svetoga Vladimira“ a ne „Svetoga Jovana Vladimira“.

U arhitektonskom smislu, ono što možemo reći za objekat iz Podgorice, možemo slobodno prenijeti na objekat iz Bara. Istoričar umjetnosti Branislav Borozan komentarišući novi podgorički „Hram“ ističe da je on po svojim gabaritima, kao i po arhitektonskim vrijednostima, apsolutni stranac na našim prostorima. „U prvi mah bi pomislili da je u svom kreativnom zanosu arhitekta značajno odlutao od uobičajenih principa, da želi u jednom korpusu spojiti nespojivo. No, znajući vrijeme kada je osveštan kamen temeljac, te politička stremljenja sa svojim duhovnim krilima koja su nam donijela ovaj hram, nijednom analitičaru neće biti problem da otkrije namjeru naručioca i njegovog graditelja, kroz simboliku i poruke koje nam ova crkva donosi. Uzevši sve u obzir, ova pojava bi u struci bila okarakterisana uvriježenim stručnim terminom - imperijalni stil“.

Borozan je naglasio da tokom „naše istorije stanje religioznog duha nije nikada pronašlo inspiraciju za ostvarenje sličnog pregnuća“ – „kupole kao simboli neba na hramovima, kod nas tokom istorije nijesu imale preveliku popularnost. To nam se desilo tek sada, krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog stoljeća, izgradnjom glomazne kupole, mjesta posvećenog Pantokratoru, na hramu Hristovog vaskrsenja. Zapravo nam je, doduše samo simbolički, spušteno nebo na visinu od nekih četrdesetak metara, i to u vremenu kada kosmičke letjelice paraju prostore svemira“. Što će reći da je glavna karakteristika svih naših crkava „skromnost i da su nastajale po mjeri čovjeka i zato su pune tolerancije prema drugim religijama. Crkva Hristovog vaskrsenja je nešto sasvim drugo“, kaže Borozan. Zato farisejima iz ove crkve treba na čitanje preporučiti voluminozno djelo Pavla Mijovića o tipologiji crnogorske sakralne

arhitekture, da malo usaglase svoje arhitektonske vizije s tradicijom prostora, ako im vlast ponovo dozvoli podizanje neke bogomolje.

Najbolnija činjenica iz 2016. godine kad je u pitanju kulturološki fašizam pomenute crkve jeste unifikovanje drevnog obreda – iznošenje Vladimirova krsta na Rumiju. Mitropolit je i govorom i ranijim podizanjem limene kutije na Rumiji jasno stavio do znanja da katolike i muslimane ne želi u procesiji, pa je ovogodišnje iznošenje imalo „jednovjerski, jednonarodni i jednokrvi“ karakter. Tako je temeljac i stanac crnogorske multikonfesionalnosti preko noći ukraden i udaren u temelje svetosavlja XXI vijeka, ili amfilohioslavlja, kako to reče jedan naš publicista. Zato se naša vlast mora naći pred sudbonosnim pitanjem – da li joj je bitniji prodor u određena biračka tijela ili sprečavanje kulturnoistorijskog zatiranja naše države? Jer evo je Risto uradio ono što nijesu mogli „ni Nemanje, ni Murate, ni Bonaparte“.

Srećom po Crnu Goru, 2016. godine je par institucija i organizacija pokazalo mnogo zdraviji odnos prema prošlosti, pa su Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Matica crnogorska, Sekretarijat za kulturu i sport Glavnoga grada i Fondacija Sveti Petar Cetinjski u prvome redu, uradili nekoliko projekata koji su Vladimira Dukljanskoga i interpretacije njegova života i djela odbranili od ove netolerantne fetišizacije i karikaturne velikodržavne karnevalizacije. FCJK i Matica su s druge strane dali i veliki doprinos odavanju počasti junacima s Mojkovca i patriotima stradalim pod Medovom, organizujući niz naučnih tribina, izložbi i objavljući par značajnih publikacija i monografija.

Iz redova posvećenih radu strane crkve u Crnoj Gori dotaknuto je veoma značajno pitanje – pitanje crnogorske kulturne istorije, koja u narednome periodu može postati veoma značajno metodološko oruđe u reintegraciji crnogorskoga identiteta. Zato je 2016. godina važna, jer se prvi put, na nekoj domaćoj

visokoškolskoj ustanovi (Fakultet za crnogorski jezik i književnost) počeo izučavati predmet – Istorija crnogorske kulture, a to su najavili još neki fakulteti. Time je prekinuta praksa izučavanja „kulturnog nasleđa Crne Gore“ koja nasljeđe ovoga prostora ni jezički (u naslovu) ni tematski nije izučavala kao crnogorsko (ne misli se na etnikum). Problemi crnogorske kulturne istorije veoma su razučeni, i horizontalno i vertikalno. Oni se kreću od same istorijske svijesti do tehničko-organizacijskih problema. Zato ću se osvrnuti na samo neke aspekte. Prvo, socijalni i institucionalni gabariti. Mi i zemlje koje našu kulturnu baštinu pripisuju svojoj tradiciji nemamo isti broj naučnika i ustanova koje se bave istorijom i zaštitom kulture. Drugo, sredstva koja država ulaže u kulturu usmjeravaju se više na „festivalsku kulturu“ no što doprinose valorizaciji i promociji crnogorske. Treće – specifične političke prilike tokom vjekova usporile su proces nacionalne identifikacije kroz državu, a nezaokružen nacionalni okvir i dosta kasna inkluzija određenih djelova naše zemlje u onu opnu koju je imala prva crnogorska država u srednjemu vijeku omogućile su strancima da svoju tradiciju dopune našom. I četvrto, to je neriješeno pitanje crnogorskoga identiteta. Zato izbor novoga ministra kulture 41. crnogorske vlade posebno hrabri, naročito ako znamo da je taj čovjek jedan od urednika *Zbornika crnogorske kulture i identiteta* promovisanog 2016. godine. Novi kurs u identitetskim i kulturnim pitanjima je neophodan. Time se jedino može stati na put popravoslavljenju naše tradicije, pošto bi vjerska uniformizacija značila amputaciju najvećega dijela naše prošlosti. Jer crnogorski identitet i kultura nijesu isključivo pravoslavni. Oni su pravoslavni koliko su katolički ili muslimanski, bogumilski, paganski ili nevjernički. Ovaj prostor kulturološki nije monolitan, on je primao uticaje sa raznih strana – uzmimo Crnojevića kulturu za primjer – ona je po dogmi pravoslavna, po formi to je uglavnom praksa hrišćanstva zapadnoga tipa.

Tekstovi u *Oktoihu* su pravoslavne provenijencije, ali je njihova iluminacija i način štampe potpuno renesansan, odnosno zapadni. Sve te specifičnosti omogućavaju nam dijalog o zasebnoj crnogorskoj kulturi, koju je iznjedrio čovjek s ove teritorije. Ali je za takav pristup potrebno veliko znanje iz raznih oblasti umjetnosti i nauke.

Neophodno je crnogorski prostor posmatrati kao jedinstven u svim njegovim različitostima te na taj način stvarati svijest da mi gajimo tradiciju izuzetno bogate kulture od neponovljivih crteža u Lipcima do neprikosnovenog slikarstva Dada Đurića; od pučkih predstava po primorju u srednjemu vijeku do Živka Nikolića i Dušana Vukotića; od Andreacija i Popa Dukljanina do Mihaila Lalića; od Husein-pašine džamije do one obnovljene na Starome groblju u Tuzima. Suština je predstaviti što je to ovaj prostor dao – a on je dao mnogo s obzirom na to koliki je. Ko bi rekao da bi jedno Bijelo Polje XVII vijeka dalo Osmana Šehdi-efendiju Bjelopoljca Akovalizadea, koji je s arapskoga na turski jezik preveo matematičko djelo pod naslovom *Al-Luma' al-yasira fi 'ilm al-Hisab (Mala luča iz aritmetike)* čuvenoga Ahmed ibn Muhameda al-Faradija. E ako nemate svijest o tome da je Bijelo Polje danas dio Crne Gore, onda se odričemo ovakvih ljudi. Jer to vam je kao sport – igrači individualno imaju svijest o sebi, o tome ko su i što su, ali nose dres crnogorske reprezentacije. Otvorenost i bogatstvo koje je CG pokazala kad je fudbaler Fatos Bećiraj stavio kapitensku traku i sam njegov odnos prema reprezentacijskom grbu treba prenijeti u naučne publikacije.

Crnogorska kultura, nauka i književnost u 2016. godine izgubile su puno. Smrću Sretena Asanovića, Voja Vulcanovića i Slobodana Tomovića nastavilo se gašenje generacije koja je nakon 1945. svojim stvaralaštvom gradila crnogorski identitet. Ipak, s druge strane, pojavio se čitav niz imena novije generacije koji nastavljaju njihovim stopama. Ovogodišnje izdavaštvo montenegrističkoga prefiksa bilo je veoma produktivno, a na

Internacionalnome sajmu knjiga koji se s jeseni organizuje u Podgorici, crnogorski izdavači mogli su da se obrate publici. Od studija koje su ove godine objavljene i koje su obradovale publiku treba izdvojiti: ediciju *Nova Luča*; zatim monografiju *Crnogorska usmena tužbalica* Adnana Čirgića, koja je po nekoliko osnova prvorazredni naučni događaj u Crnoj Gori. U metodološkome pogledu riječ je o multidisciplinarno zasnovanoj monografiji, koja objedinjava različite pristupe materiji: filološki, književnoteorijski, književnoistorijski, folkloristički, etnografski, lingvistički, stilistički, antropološki, kulturološki. Knjiga Srđe Martinovića *Generali Knjaževine i Kraljevine Crne Gore (1881-1921)* izuzetan je doprinos crnogorskoj vojnoj istoriji. Posebno značajno za crnogorsku nauku jeste i priređivanje našega najznačajnijega srednjovjekovnoga djela *Regnum Sclavorum* Popa Dukljanina Danila Radojevića, kojim je FCJK na sebi svojstven način obilježio hiljadu godina od smrti Svetoga Vladimira. Ovome treba dodati i monografiju posvećenu Svetome Vladimiru koju su izdale Fondacija Sveti Petar Cetinjski i Narodni muzej Crne Gore. Kad je u pitanju objavljivanje monografija koje tretiraju stariju prošlost iz 2016. godine treba izdvojiti „Duklju i evropsku Sarmatiju“ Vojislava D. Nikčevića u izdanju Matice.

Govoriti o 2016. a ne pomenuti jednu tragediju fenomenološki značajnu za našu zajednicu bilo bi nepotpuno. Na proljeće ove prestupne godine utopio se autistični dječak Ognjen Rakočević iz Podgorice. Njegova smrt pokazala je onaj relikv prošlosti kod nas – da se samo u tragedijama možemo okupiti i zaboraviti razlike. Dok se tragalo za nestalim dječakom, nije se gubila nada da je živ, građani iz svih crnogorskih gradova, bez obzira na vjeru i nacionalnost, dolazili su u Podgoricu i pomagali crnogorskoj policiji i vojsci u tom humanom djelu. Njegova smrt otkrila je i brojne probleme u našem društvu, naročito u zdravstvu, te ih počela razmrzavati.

Zdravstvena je kultura jedan od stubova društva, a naše zdravlje već dugi niz godina pokazuje ozbiljne anomalije – od lošega menadžerisanja do korupcije. Moramo suzbijati korupciju na tom polju, jednako kao i na polju rada sudstva i tužilaštva. A sudstvo i tužilaštvo moraju se agilnije baviti oblašću ljudskih prava. U kalendaru za 2016. godinu mora se naći mjesto za prava LGBT populacije, pošto je zabilježen veliki broj prijetnji i prebijanja osoba istopolne seksualne orijentacije. U državi koja želi gajiti evropske vrijednosti ne može se ćutati i tolerisati maltretiranje.

Na koncu ovoga pogleda u retrovizor na godinu za nama važno je istaći da kad se sve sabere, ipak je Crna Gora koliko-toliko napredovala. Nije ista kao 1996. npr. U njoj smo nadam se sabrali dovoljno iskustva koje ne treba prenositi na narednu godinu u kojoj nas čekaju mnogi značajni unutrašnji i međunarodni izazovi. Novoizabrana Vlada na kraju 2016. godine mora biti svjesna situacije u kojoj se nalazi Crna Gora, sad i ovdje!

Desnica je u pogonu svuda na Balkanu jer ekonomska kriza pospješuje desničarski diskurs, koji je jednostavan – neki ekonomski problem mnogo je lakše sagledati kroz prizmu optužbe (ono što je Hitler radio s Jevrejima, kriveći ih za finansijsko podrivanje Njemačke), nego ponuditi održivo rješenje za izlazak iz krize. Ako toj tvrdnji dodamo da desničarski kredo pribjegava iracionalnosti te da su desničari kao po receptu za svoj paravan gotovo uvijek koristili religijske institucije, onda nam je jasno da Balkan kao multikonfensionalni region predstavlja opasnost kad god je ekonomska kriza na snazi. A ekonomska kriza je danas veoma opipljiva.

Ex Yu državama i dalje upravljaju isti političari koji su devedesetih vodili rat. Komunisti su od 1945. do 1990. uspijevali da „čvrstom rukom“ drže nacionalizam na povocu, ali je nakon rušenja te paradigme došlo do oslobađanja centrifugalnih sila, koje su kroz nacionalizam tražile satisfakciju i omogućavale svoj politički habitus. Balkan je u posljednjem četvrtljeću pretrpio tri

ratna sukoba čiji su vinovnici i dalje živi, što umnogome otežava dijalog između sukobljenih strana. Upravo zbog toga treba voditi obazrivu i pragmatičnu politiku. NATO kišobran je prva ljestvica ka sigurnosti. Pametna politika sa susjedima mora se nastaviti, kako se komešanja u okolnim državama ne bi prenosila među crnogorske manjine.

Nova Vlada mora biti svjesna dosadašnjih promašaja ako misli Crnu Goru učiniti boljim društvom – da „elitu“ na vlasti u očima i percepciji većine građana asocijativno predstavlja interesno uvezani skup osoba koji Crnu Goru vodi ka njenom ekonomskom nestanku. Da pitanje crnogorskoga identiteta ne može riješiti ustupcima političkim partijama ili vjerskim organizacijama već se nedvosmisleno držati istorijskih i naučnih činjenica, građanske orijentacije i evropskih iskustava. „Pomirenje“ koje nudi najradikalnija politička opcija, a koje prećutno podržavaju neke opozicione partije, bilo bi za crnogorski identitet ravno dimenzijama i horizontima koje je imao u Kraljevini SHS. Takvo pomirenje se ne zasniva na principu usvajanja civilizacijskih vrijednosti već na konceptu rehabilitacije ideologije poražene u Drugome svjetskom ratu. Crkveno pitanje mora se riješiti odlučno, da svima bude jasno da crkva ne može biti iznad države ni protiv države. A evidentno je da upravo ona prednjači u stvaranju „podijeljenih stvarnosti“ jer mimo države organizuje manifestacije koje ne odgovaraju činjenicama i ustvari su njihovo izvitoperavanje – pa umjesto proslave „220 godina od Krusa i Martinića“ mi faktički imamo „srpske Kruse i Martiniće“, i tako do u nedogled. Identitetska pitanja moraju početi da se rješavaju s najvišega državnog nivoa i to znatno intenzivnije – jer, evo smo konačno dobili *Pravopis crnogorskoga jezika* npr. a on se nikako primjenjuje u državnim institucijama. Da ne govorimo u medijima, jer se gotovo nijedan crnogorski medij ne drži standardnoga jezika. Mnoge stvari na tome polju ne funkcionišu.

Ovaj tekst kad se iščita zaista ne djeluje optimistično, ali nije ni pesimističan. Njegov cilj bi mogao biti sadržan u samo jednoj mudrosti: *Res, non verba!* A kako bi ipak optimizam odnio prevagu (izgleda da i ja patim od tog depresivnog optimizma Crnogoraca, kako je to stanje sjajno nazvao jedan naš naučnik) moram unijeti sljedeću opservaciju – Škoti su jedna od najprepoznatljivijih nacija svijeta, njihov nacionalni brend ima izuzetno jaku vidljivost – počevši od *Brave Hearta*, gajdi, kilta, viskija, Šona Konerija, čuvene zastave, Seltikove đeteline pa do Krvave Meri i škotske ovce. Škotska ima preko 5 miliona stanovnika i godišnji budžet od preko 25 milijardi funti. Ali je zato škotski jezik proglašen manjinskim, dok se na državnim svečanostima *God Save the Queen* preferira u odnosu na *Flower of Scotland*. I što je najvažnije u ilustraciji – Škoti nemaju nezavisnu državu! A mi je imamo i ne pazimo je. Stvari se moraju popravljati!